

*Н.И. Маханов *¹, А.С. Адилбаева², Р.Ж. Мухамеджанова³*

¹ *PhD докторант, Alikhan Bokeikhan University, Семей, Қазақстан Республикасы
E-mail: talent.kz@mail.ru*

² *т.ғ.д., профессор, Alikhan Bokeikhan University, Семей, Қазақстан Республикасы
E-mail: semey@abu.edu.kz*

³ *т.ғ.к., доцент, Alikhan Bokeikhan University, Семей, Қазақстан Республикасы
E-mail: semey@abu.edu.kz*

ТҮРКІСТАН ОБЛЫСЫНДАҒЫ МУЗЕЙЛЕРДІҢ ТАРИХИ САНАНЫ ҚАЛЫПТАСТЫРУДАҒЫ РӨЛІ

Аңдатпа

Мақаланың мақсаты – Түркістан облысында тарихи музейлердің басым бөлігі шоғырланған. Музейлердің тарихи сананы қалыптастыру мен дамытудағы рөліне қатысты зерттеулер соңғы уақыттары ғылымда кеңінен қарастырыла бастады. Музей қызметі мен қоғамның түрлі қабаттарының арасындағы тығыз диалогтың тарихи түсінікті жылжытатындығы сөзсіз. Әсіресе, музейлердің бай қорымен мектеп оқушыларының жетік таныс болуы маңызды саналады. Осы мақсатта бұл зерттеу жұмысында Түркістан облысындағы музейлердің тарихи сананы айқындаудағы рөліне жан-жақты талдау жасалынды.

Зерттеу жұмысының міндеттерінің бірі музейлердегі тарихи мұраны тиімді пайдалану мен ұлттық сананы жаңғыртудағы бағыттарына назар аударумен анықталады. Музейлердің жұмысына қазіргі ғылымда ұлттық тарих пен мәдениетті үйлестіретін қоғамдық институт ретінде баға беріліп келеді. Осыған сәйкес, Түркістан облысындағы музейлердің қоғамдық белсенділігі мен нақты тарихи-мәдени жұмыстардағы нәтижелеріне талдау жасау міндеті алға қойылады.

Зерттеу жұмысының өзектілігі қазіргі инновациялық технологиялардың адам өмірінде жетекші мәнге айналып бара жатқандығымен өлшенеді. Өскелең ұрпақ заттарды визуалды түрде қабылдауға дағдыланды. Олардың осы қабілет ерекшелігін музей саласында қолдана отырып, тарихи-рухани сананы дамыту маңызды болып табылады. Бұл үшін, музейлердің қазіргі қоғамдық сұранысқа жауап беру компоненттерін зерттеу қажеттілігі туындайды.

Зерттеудің нәтижесінде Түркістан облысындағы музейлердің қоғамдық үрдістерге ықпал ету және байланысу тетіктеріне тұжырым жасалынды.

Кілт сөздер: Түркістан облысы, музей, тарихи сана, өскелең ұрпақ, инновациялық технологиялар, тарихи мұра.

Маханов Н.И. ^{1}, Адилбаева А.С. ², Ахметова Д.М. ³*

¹ *PhD докторант, Alikhan Bokeikhan University, Семей, Республика Казахстан
E-mail: talent.kz@mail.ru*

² *д.и.н., профессор, Alikhan Bokeikhan University, Семей, Республика Казахстан
E-mail: semey@abu.edu.kz*

³ *PhD докторант, Alikhan Bokeikhan University, Семей, Республика Казахстан
E-mail: semey@abu.edu.kz*

РОЛЬ МУЗЕЕВ ТУРКЕСТАНСКОЙ ОБЛАСТИ В ФОРМИРОВАНИИ ИСТОРИЧЕСКОГО СОЗНАНИЯ

Аннотация

Цель статьи – в Туркестанской области сосредоточена большая часть исторических музеев. Исследования, касающиеся роли музеев в формировании и развитии исторического сознания, в последнее время стали широко рассматриваться в науке. Несомненно, тесный диалог между музейной деятельностью и различными слоями общества двигает историческое понимание. Особенно важно, чтобы учащиеся школы были хорошо знакомы с богатым фондом музеев. С этой целью в данной исследова-тельской работе проведен всесторонний анализ роли музеев Туркестанской области в определении исторического сознания.

Одна из задач исследовательской работы определяется вниманием к направлениям в музеях по эффективному использованию исторического наследия и модернизации национального сознания.

Работа музеев в современной науке оценивается как общественный институт, сочетающий в себе национальную историю и культуру. В соответствии с этим ставится задача анализа общественной активности музеев Туркестанской области и результатов реальной историко-культурной работы.

Актуальность исследовательской работы измеряется тем, что современные инновационные технологии занимает ведущую позицию в жизни человека. Подрастающее поколение привыкло воспринимать вещи визуально. Важным является развитие историко-духовного сознания с использованием этой особенности их способностей в музейной сфере. Для этого возникает необходимость в изучении компонентов, отвечающих современному общественному спросу музеев.

В результате исследования был сделан вывод о механизмах воздействия и связи музеев Туркестанской области с общественными процессами.

Ключевые слова: Туркестанская область, музей, историческое сознание, подрастающее поколение, инновационные технологии, историческое наследие.

*N.I. Makhanov *¹, A.S. Adilbaeva², D.M. Akhmetova³*

¹ PhD doctoral student, Alikhan Bokeikhan University, Semey, Republic of Kazakhstan

E-mail: talent.kz@mail.ru

² Doctor of Historical Sciences, Professor, Alikhan Bokeikhan University, Semey, Republic of Kazakhstan

E-mail: semey@abu.edu.kz

³ PhD doctoral student, Alikhan Bokeikhan University, Semey, Republic of Kazakhstan

E-mail: semey@abu.edu.kz

THE ROLE OF MUSEUMS OF THE TURKESTAN REGION IN THE FORMATION OF HISTORICAL CONSCIOUSNESS

Abstract

The purpose of the article is that most of the historical museums are concentrated in the Turkestan region. Research on the role of museums in the formation and development of historical consciousness has recently become widely considered in science. Undoubtedly, the close dialogue between museum activities and various sectors of society drives historical understanding. It is especially important that the students of the school are well acquainted with the rich fund of museums. To this end, this research paper provides a comprehensive analysis of the role of museums in the Turkestan region in determining historical consciousness.

One of the tasks of the research work is determined by the attention to the directions in museums for the effective use of historical heritage and the modernization of national consciousness. The work of museums in modern science is assessed as a public institution combining national history and culture. In accordance with this, the task is to analyze the public activity of museums in the Turkestan region and the results of real historical and cultural work.

The relevance of the research work is measured by the fact that modern innovative technologies are becoming a leading value in human life. The younger generation is used to perceiving things visually. It is important to develop historical and spiritual consciousness using this feature of their abilities in the museum field. To do this, it becomes necessary to study the components that meet the modern public demand of museums.

As a result of the study, a conclusion was made about the mechanisms of influence and connection of museums of the Turkestan region with social processes.

Keywords: Turkestan region, museum, historical consciousness, the younger generation, innovative technologies, historical heritage.

Кіріспе. Түркістан облысында еліміздегі музейлердің басым бөлігі орналасқан. Олардың ішінде әлемдік ЮНЕСКО қорынан енетін нысандары да бар болып табылады. Музейлердің негізгі дені ежелгі және ортағасырлық қалалардың орнында немесе маңында ашылған. Мұражайдың басты қорғау нысаны ол тарихымыздағы үлкен тарихи тұлға және көсем болған Қожа Ахмет Яссауидің құрметіне салынған кесене болып табылады. Кесене түрлі тарихи кезеңдерде мемлекеттік саяси-рухани маңызды орталыққа айналды. Кеңестік дәуірде кесенінің тарихи-рухани маңызына көңіл аз аударылды. Тек 1978 жылдан бастап кесенінің мемлекет тарапынан қорғауға алыну мәселесі оң шешім тапты. 1989 жылы мұражайдың дәрежесі қайта бекітілді. Кеңес үкіметінің басшылығы жергілікті халықтың талап-тілектерін ескеруге мәжбүр болды. 1990 жылдары мұражай аумағында қазба археологиялық жұмыстары жандандырылды. Археологиялық жұмыстар кесене орналасқан Түркістан қаласының тарихының тым тереңде жатқандығын анықтады.

Ғылыми жұмыстардың атқарылу шаралары «Әзірет-Сұлтан» қорық-мұражайының тікелеу үйлестіруі-мен жүзеге асуда. Мұражайдың ғылыми-ұйымдастырушылық әлеуеті жыл сайын ұлғаю үстінде. Жыл сайын мұражайдың жәдігерлерімен танысуға келушілердің саны арту үстінде. Сондай-ақ, мұражай бүкіләледік ЮНЕСКО ұйымының тізіміне еніп, оның ерекше қорғау мәртебесіне ие болып отыр. Мұражай басшылығы тарих, дінтану, мәдениеттану салалары бойынша елімізге танымал ғалымдармен бірге маңызды ғылыми жобаларды іске асыруды табысты іске асыруда.

Қазіргі таңда Түркістан қаласының облыс орталығы мен түркі халықтарының рухани астанасы мәртебесіне айналу үдерісіне орай «Әзірет Сұлтан» мұражайының қоғамдық ролі арта түсті. Мұражайға келушілердің саны артты. Сонымен қатар, мұражайдың ғылыми зерттеу әлеуеті белсенді қалыпқа енді. Мұражайдың ғылыми зерттеу бөліміне Түркістан тарихын терең таныған ғалымдар топтасты. Аталған ғалымдар ерте қолжазбаларды зерттеу және мұрағат құжаттарын айналымға енгізу бойынша тың қадамдар жасады. Түркістан қаласының тарихының ашылмаған беттеріне ғылыми талдаулар мен пайымдар жасалды.

Материалдар. Мақалада «Әзірет-Сұлтан» мұражайының кітапханасында сақтаулы деректік және статистикалық материалдар пайдаланылды. Сонымен қатар, мұражай қызметі туралы жарияланған газет-журнал беттеріндегі мақалалар да деректік базаны ұлғайтты. Мұражайдың электрондық сайтында жарық көрген мәліметтер мақалаға қазіргі таңдағы тарихи нысанның қызметінен нақты ақпараттар ұсына білді.

Әдіснама. Мақалада тарих және гуманитарлық пәндердің әдістері кең қолданылды. Мұражайды тамашалауға келушілердің саны мен арасалмағын анықтауда статистикалық әдіске сүйендік. Әзірет Сұлтан кесенесінің түрлі тарихи кезеңдердегі қорғалыну мәселелерін айқындау үшін тарихи-салыстырма-лы әдісі іске қосылды. Мұражайдың мемлекеттік және басқа да ұйымдармен жұмыс жасауының жалпы ағымын бағалау мен нәтижесін саралауда құрылымдық әдісті пайдаландық. Мұражайдың қоғамдық-рухани және саяси-идеологиялық қызметтерінің ерекшеліктерін анықтауда жіктеу тәсіле көзге алынды.

Нәтижелер және талқылау. Түркістан қаласында орналасқан Әзірет Сұлтан кесенесі бүкіл түркі жұртының, мұсылман қауымының қадір тұтатын киелі орны. Кесене негізінде ашылған мұражай мекемесі тарихи жәдігерлер мен ескерткіштерді қорғау, сақтау және зерттеу міндеттерін үйлестіреді. Қожа Ахмет Ясауи кесенесінің құрылысы XIV ғасырдың ақырында салынған. Кесененің тұрғызылғаннан бергі тағдыры қазақ халқының тарихымен тұтасып кеткен. Кесене төңірегіне Есім хан, Жәңгір хан, Тәуке хан, Абылай хан, Қасым хан, Қаз дауысты Қазыбек би, Жолбарыс хан, Жәнібек батыр, т.б. белгілі адамдар жерленген [1].

Әзірет Сұлтан кесенесінің еліміздің тарихы мен рухани өмірінде маңызды орын алатыны мәлім. Аталмыш кесене ішінде көптеген хан сұлтандар мен игі жақсылар жерленген. Ірі әулие әмбилелер жанына әкеліп жерлеу батыс, шығыс елдерінің барлығында бар. Батыс Еуропада көптеген шіркеулерде ғасырлар бойы аристократия өкілдері жерленетін болған. Кесене ішіне белгілі тұлғаларды жерлеу XVIII-XIX ғасырларда үлкен сипатқа ие болды. Қарқаралы өңірінде өмірден озған Қаз дауысты Қазыбек биді Түркістанға бірнеше уақыт өткен соң, алып келіп жерлеу құбылысы, қазақ игі жақсыларының кесене маңында жерленуге аса ынтық болғандығын көрсетеді.

Кесенеге және оның маңайына адамдарды жерлеу әрекеті патша үкіметінің билігімен тоқтау салынды. ҚР Орталық мемлекеттік мұрағатында сақталған бір істе, Түркістан уезінің бастығы полковник Чеботаревтың Сырдария облысының бастығына, Түркістан генерал губернатор атына жазылған рапорты бар. 1884 жылдың 30 қаңтар күні жазылған рапортта Әзірет Сұлтан кесенесінің жергілікті мұсылман халық үшін өте маңызды әулие жер екенін, бұл кесененің ішіне Түркістан аймағының түкпір түкпірінен қайтыс болған би, батыр, бай-бағлан игі жақсыларды алып келіп қоятынын баяндайды [1].

Мәйітті кесене ішіне қоюға Әзірет Сұлтан ұрпақтарының рұқсатымен және оларға ақысын төлеп жерлейтінін баяндайды. Әрі қарай қазір Әзірет Сұлтан кесенесі іші молалар мен шіріген мәйіттерге толып кетті, мешіттің ішінде жағымсыз иіс шығып тұрады, соған байланысты кесененің ішіне жерлеуге тиым салу қажет екенін өтініп сұрайды. Түркістан шаһарының ақсақалы Мирхадыр Нарбаевтың айтуы бойынша генерал губернатор фон Кауфманның тұсында кесененің ішінде мәйіт жерлеуге тиым салатын бір жарлық шыққан екен, бірақ Чеботарев менің қолымда бұл жарлық жоқ деп айтады. Осы рапорт Ташкенте қаласына жеткен соң Генерал губернатордың канцеляриясынан 9 наурызда резолюция қойылған жауап келеді. Резолюцияда “Кесененің ішіне жерлеуге тиым салынсын, сол бұйрық туралы кесененің басшыларынан қолхат алынсын” делінген [2].

1864 жылы маусымда Кенесары ханның ұлы Сыздық сұлтан қорғап тұрған кесенені Ресей генералы Черняевтің әскерлері зеңбірекпен атқылады. Әзірет Сұлтан мешітінің исламның Қазақстандағы басты

орталығы ретіндегі діни қызметіне тосқауыл қоюға ұмтылған кеңестік тоталитаризмнің әрекеттері де ойлаған мақсаттарына жете алмады. 1978 ж. қыркүйекте Қожа Ахмет Ясауи республикалық мұражайы ашылды. 1989 жылы 28-ші тамызда Қазақстан Үкіметі жалпы көлемі 90 га жерді алып жатқан Түркістан қаласының көне ескерткіштер кешені негізінде Әзірет Сұлтан қорық-мұражайын ашу туралы шешім қабылдады. Қорық-мұражай Қожа Ахмет Ясауи кесенесімен бірге Үлкен қылуат (жер асты мешіті, XII ғасыр), Әулие Құмшық ата қылуаті (XII ғасыр), Сегіз қырлы кесене (XIV-XVI ғасырлар), Ұлықбектің қызы, Әбілқайыр ханның зайыбы Рәбия Сұлтан бегім кесенесі (XV ғасыр), Шығыс моншасы (XVI-XVII ғасырлар), Есім хан кесенесі (XVII ғасыр), т.б. археологиялық, тарихи сәулет және бейнелеу өнерінің үздік ескерткіштерін қамтиды [1].

«Әзірет Сұлтан» мемлекеттік тарихи-мәдени қорық-мұражайы 1978 жылы 30 қыркүйекте «Республикалық Қожа Ахмет Ясауи кесенесі сәулет ғимараты музейі» болып ашылды. 1989 жылы тамыздың 28 күні Қазақ ССР министрлер кеңесінің № 265 қаулысымен «Әзірет Сұлтан» мемлекеттік тарихи-мәдени қорық-музейі» болып қайта құрылды. ҚР Үкіметінің 24.07.2015 жылғы ҚР Мәдениет және спорт министрлігінің республикалық мемлекеттік мекемелерін қайта ұйымдастыру туралы №585 қаулысымен «Әзірет Сұлтан мемлекеттік тарихи-мәдени қорық-мұражайы» РМҚК болып қайта құрылды.

Қорық-мұражай өз жұмысын негізгі екі бағытта жүргізеді. Бірінші бағыты — Түркістан өңіріндегі тарихи-мәдени ескерткіштерді есепке алу, сақтау, қорғау жұмыстары. Яғни қорық ретінде қызметін жүзеге асырады: мемлекеттік акт алынған тарихи-мәдени ескерткіштердің жалпы жер көлемі 557,1935 га. Құрамында 207 тарихи-мәдени ескерткіш бар. Олардың ішіндегі 1–халықаралық, 16–республикалық, 14–жергілікті маңызға ие. Қалған ескерткіштердің статусы анықталу жұмыстары жүргізілуде. Халықаралық дәрежедегі Қожа Ахмет Ясауи кесенесі ортағасырлық тендессіз сәулет туындысы ретінде 2003 жылы ЮНЕСКО-ның Бүкіләлемдік мұралар тізіміне алынды. Әлемдік маңызға ие болған ескерткіштің ұлттық пантеон ретіндегі алар орыны да айрықша. Қожа Ахмет Ясауи кесенесіне 300-ден аса тарихи тұлғалар жерленген болса, қорық-мұражай мамандарының зерттеулері нәтижесінде сол тұлғалардың бүгінгі таңға 184-і анықталды [2].

Мұражайдың өскелең ұрпақты тәрбелеу мен рухани құндылықтарды сіңірудегі маңызы зор. Мұражайдағы құнды жәдігерлер, Қожа Ахмет Ясауи рухани мұрасынан жүйелі ұсынылған білімдер, кесене мен маңында жерленген тұлғалардың өмірі барлығы өскелең ұрпақты ұлттық тәрбие рухында өсіруге мүмкіндік беретін дүниелер болып табылады. Осыған байланысты соңғы жылдары Түркістан облысы мен алыс-жақындағы облыстардың білім ошақтарынан оқушылар мен студенттердің келу легі артты.

ЮНЕСКО ұйымының тарихына баға берер болсақ онда ол 1970 жылдары басталды. ЮНЕСКО дегеніміз – Біріккен Ұлттар Ұйымына қарасты, халықаралық байланысты білім мен мәдениет арқылы тұтастыруға, адамзаттың бейбіт және гүлденген дәуірде өмір сүруіне ықпал етуді көздейтін халықаралық ұйым. ЮНЕСКО-ның басты мақсаттарының бірі – жер бетіндегі көрікті, тарихы бай мәдени жәдігерлер мен табиғи мекендерді қорғау. ЮНЕСКО тізіміне енген мұралар адамзат үшін өте құнды әрі ортақ дүние саналады. Мұндай нысандарды тізімге қосу мен қорғауға алуды арнайы мамандар шешеді. Мәдени жәдігер тізімге қосылғаннан кейін халықаралық қорғау құқығына ие болып, ЮНЕСКО-ның бақылауына өтеді.

Мұраны тізімге қосуды да, шығаруды да ұйымның өзі шешеді. ЮНЕСКО-ның дүниежүзілік мұраларды қорғау Конвенциясы 1972 жылы жарияланып, 1975 жылы күшіне енді. 2019 жылғы деректерге сүйенсек, ЮНЕСКО-ның дүниежүзілік мұралар тізіміне 1121 нысан енген екен. Оның 869-ы – мәдени нысан болса, 213-і – табиғи мекен, ал 39-ы – аралас нысан саналады. Жалпы ЮНЕСКО-ның дүниежүзілік мәдени нысандарды қорғау Конвенциясына 193 мемлекет тіркелген. Олар – адамзатқа ортақ мұраларды қорғауға, сақтау мен дамытуға келіскен елдер. Тізім жыл сайын толығып, жаңарып отыруы мүмкін. 2019 жылғы дерек бойынша, ЮНЕСКО-ға ең көп мәдени және табиғи нысандары енген ел – Италия мен Қытай екен. Италияның 55 нысаны, Қытайдың да 55 нысаны енген. Одан кейін Испания (48), Германия (46), Франция (45), Үндістан (38), Мексика (35), Ұлыбритания (32), Ресей (30), Иран мен АҚШ (24-тен), Жапония (23), Бразилия (22), Аустралия мен Канада (20), Грекия мен Түркия (18-ден) тұр. Ал бұл тізімге біздің еліміздің 17 тарихи нысаны енген.

Қорық - мұражайының қорында 25000 дана құнды тарихи жәдігерлер қордаланған. Олардың арасындағы жазба, археологиялық этнография және нумизматикалық тобына жататын жәдігерлердің талапқа сай сақталуы үшін соңғы үлгідегі арнайы құрылғылар сатып алынып орнатылды. Қор бөліміндегі еңбек ететін реставраторлар Ресейден арнайы біліктілікті жоғарылату курстарын оқып келген мамандар.

Екінші бағыты – қорық-мұражай ретінде, ғасырлар елегінен өтіп, бүгінгі күнге жеткен көне, тарихи құнды жәдігерлерді сақтау, қорғау, қайта қалпына келтіру және оларды насихаттау жұмыстарын

жүргізеді. Қорық-мұражай аумағындағы жұмыс істейтін «Түркістан тарихы», «Қылует» жер асты музейі, «Жұма мешіті» және Ясауи кесенесі музейлерінің экспозиция алаңдарында жылына түрлі тақырыптағы 50-ге жуық көрме ұйымдастырады. Республика бойынша көшпелі көрмелер ұйымдастырылып, еліміздің барлық облыстары және Оңтүстік өңірінің аудандары түгел қамтылып келеді. Қала мектептерімен де тығыз қарым-қатынастар орнатылып, тақырыптық лекциялар жүргізу мен мектептерде көрме ұйымдас-тыру жұмыстары жақсы жолға қойылған [2].

Сонымен қатар, қорық-мұражай өз қарауындағы ескерткіштер мен жәдігерлерді, сондай-ақ Кесенеде жерленген тарихи тұлғаларды насихаттау, елге таныту мақсатында соңғы төрт-бес жылда жүзге жуық баспа өнімдерін шығарып, Кесенеде жерленген тұлғалар сериясы бойынша хандарға, билерге, батырларға қатысты кітаптар мен 18 буклеттерді жарыққа шығарды. Сондай-ақ БАҚ арқылы жүргізілетін насихаттық жұмыстар да жүйелі жолға қойылған. Мекеменің үш тілде: қазақ, ағылшын, орыс тілдерінде шығарған «Қожа Ахмет Ясауи кесенесі» альбом-кітабы Мәскеудегі ТМД көлемінде ұйымдастырылған кітап көрме-сінде бірінші орынды иеленді. Сонымен қатар екі жылда бір Қожа Ахмет Ясауи мұрасы мен ілімінің зерттелу мәселелері” тақырыбында халықаралық ғылыми-практикалық конференциялар мен дөңгелек үстелдер ұйымдастырылып, жыл сайын дәстүрлі республикалық «Ясауитану» байқауын өткізіп келеді. Еліміздің түкпір-түкпірінен байқауға келген мектеп оқушылары тарихымызбен және Ясауи мұрасымен танысып, сусындауларына зор мүмкіндік алады.

«Әзірет Сұлтан» қорық-мұражайы отандық мұражайлар тарихында бірінші болып «Хан көтеру» театрландырылған сахналық қойылымын қойды. Қойылымдағы тарихи тұлғалардың ролдерін сомдауға кәсіби актерлар қатыстырылып, тарихи қойылымды еліміздің түкпір-түкпірінен және алыс-жақын шетелдерден келген қонақтар тамашалады.

«Әзірет Сұлтан» мемлекеттік тарихи-мәдени қорық-мұражайы еліміздегі барлық республикалық, облыстық мұражайлармен әріптестік орнатқан және солардың арасында келушілері ең көп мұражай болып табылады. Келушілерге көрсетілетін қызмет түрлері де талапқа сай жүйелі жолға қойылған. Осындай атқарылған іс-шаралар нәтижесінде қорық-мұражай ағымдағы жылда халықаралық ISOM одағының «Жыл мұражайы» дипломына ие болды.

Жоғарыдағы кестедегі гумаитарлық мамандықтарды таңдаған 7 бітіруші сынып оқушыларының жауаптарына баға бере отырып, олардың бесеуінің (71%) тарихшы, археолог секілді сирек таңдалынатын мамандықтарға ауысуларына, тарихи турлардың ықпалының жоғары болғандығына көз жеткіземіз.

Қайталанбас тарихи деректерді еліміздің әр аймағында дәріптеу бүгінде Отырар мұражайының жоспарлы істерінің бірі болып табылады. Бұған дейін көрме еліміздің 8 облысы мен 15 қаласында «Көне Отырар жәдігерлері», «Фараб-Отырар өркениеті», «Отырарда ойлылардың ізі қалған» деген тақырыптармен ұйымдастырылды.

Көрме кезінде «Әзірет Сұлтан» мемлекеттік қорық мұражайы елорда жұртшылығы мен қонақтарының назарына 160-қа жуық жәдігерін ұсынды. «Кез келген жәдігерді сөйлету және оны насихаттау музей қызметкерлерінің абыройлы борышы. «Әзірет Сұлтан» мемлекеттік қорық мұражайының қорында 24 мыңнан астам тарихи жәдігер бар. Біз бүгін солардың ішінен 160 жәдігерді алып келіп отырмыз. Олардың арасында Қабанбай батырдың қанжары, Қазақ хандығы кезінде жасалған күмістер, шырағандар бар. Мұның барлығы біз үшін және ел үшін аса қымбат дүние.

Музей жұмысының бірден-бір көрсеткіші - көрме. Кез келген көрмеге қойылған зат адамға ақпарат беріп тұруы тиіс. Егер, экспонат адамның танымын арттырып, сезімін селт еткізбесе онда көрме бекер ұйымдастырылған болып шығады. Бүгінгі көрмеге келген өнерсүйер қауым рухани ләззат алып, әр жәдігердің сырын тереңірек түсініп кетеді деп үміттенеміз», - деді «Әзірет Сұлтан» мемлекеттік қорық мұражайының директоры Мәулен Садықбеков [4].

Белгілі дінтанушы Д. Кенжетай кесененің қазіргі қызметі мен рухани рөліне келесідегідей баға береді: «Мұнда көпфункционалды тарихи, саяси, діни, білім беру, әлеуметтік тәжірибелер мен ритуалдар да атқарылған. Енді бүгін сол тарихи санадағы функцияларды қайта жаңғырту үшін де қазіргі жаһандану жағдайында кесенені жай мәдени ғимарат етіп қана қоймай, оның тарихи функциясын қайта жаңғыртуымыз қажет. Бұл да зияратшыларға өнер, театр мамандары арқылы кешегі тарихи санадан хабар беретін сахналандырылған қойылымдар мен көріністерден тұру керек. Мұндағы мақсат Әзірет Ясауиді, кесенені, Түркістанды насихаттау, тану және таныту. Осылайша, Түркістанда рухани туризмді өркендетудің сан қырлы нұсқасы қолға алынуы керек. Сосын амфитеатрда Әзірет Сұлтаннның зікір, ракс-сама, салауат, тасбих, тахлил сияқты ритуалдық құбылыстары заманауи стильде театрландырылған сахналар арқылы халыққа, зияратшыларға таныстырылатын болады.

Біз егемен, зайырлы елміз. Мұндай үлгі әлемде көп. Түркиядағы Кония қаласындағы «Жалалуддин Румидің орталығы» әлемдік туризмде осы қырынан ерекшеленетінін еске салсақ та жеткілікті. Әзірет

Сұлтанның ілімі мен философиясында «гүл» символы ерекше орын алады. Қазіргі куллийаны гүлзарға айналдыру тек бау-бақшалармен көмкеру емес, онда символдық мән де бар. Сопылықтағы «иман-и гүл», Абайдағы таным-түсініктің артында осы ақиқат жатыр. Ол махаббат Аллаға деген ғашықтықтың бейнесі. Ясауи рухани психотехникасындағы «хиуат-шілдехана» – бұл ислам сопылық тәжірибесінде бар құбылыс. Оны манихейліктен енген деген анықтамаңыз да кешегі ориенталистік тенденцияның жемісі екені даусыз. Исламның өз тәжірибесінде де «хира» құбылысы бар. Ол – пайғамбардың жолы. Сосын бұл далада шафиғилер болған емес, ол кешегі Бартольдтың концепциясы болатын. Ол да ескірді. Онда мақсат бар еді. Екіншіден, Ясауи бағыты белгілі, Ханафи-Матуриди жолындағы суфи, әулие. Сондықтан оны әлем «силсилат ал захаб» өкілі ретінде таниды, танығады. Бұл – Хазірет Мұхаммед пайғамбарымыздың құтына, Хазірет Али, одан Хазірет Арыстан бап арқылы жалғасқан жол деген сөз. Яғни, Түркістан біздің темірқазық – бағдарымыз бен өркениеттік тұғырымыздың бастауы. Бұл – құндылық. Оны таныту, таныстырудың өз дәуіріне сай тетіктері болары сөзсіз» [6].

Қорытынды. Ясауидің рухани мұрасы XII ғасырдан бастап түркі халықтарының тарихи тағдырында шешуші рөл атқарған рухани күшке айналды. Қожа Ахмет Ясауи дін тілін түрікше хикметпен сөйлетіп қойған жоқ, жолында кездескен қиындықтарға қарамастан, түркі халықтарының дәстүрлі мәдениеті мен әдет-ғұрып, салт-дәстүрін ислам дінінің талаптарына сай қалыптастырды. Кемелдік жолындағы адамның кемелдікке жетуіндегі алғышарттар ретінде көрсетілген «Отан», «елде тыныштық», «бауырластық» пен «мемлекет басшысына беріктік» ұстанымдарынан қазақ мемлекеттілік жүйесінің де Ясауи ілімімен байланысты екенін көруге болады. Осындай ойдың асылын мұра қылып кеткен Әзірет Сұлтан Ясауиді Елбасымыз кезінде «Ясауи – біздің «конфуций» деген еді. Түрікшіл ақын Мағжан да «Түркістан – екі дүние есігі» деп бекер айтпаған. Себебі екі дүние есігіне ену үшін Ясауи ілімін тану керек. Ясауи ілімі – қоғамдық-әлеуметтік ынтымақ пен бірлікке ұйытқы болатын даналықтың (хикметтің) үлгісі. Яғни, оның ілімі адамдар арасындағы өзара тең сұхбаттың, бауырластықтың, махаббаттың діни-рухани ұстанымдарын қамтитын біртұтас тұжырымдамалар жүйесі болып табылады. Ясауи қазақ мұсылмандық түсінігінің негізін қалаушы ұстаз ретінде «нағыз мұсылман бірге табақтас болып отырған адамдардың дініне, тегіне мән бермейтін адам» деп анықтама береді. Ясауи ілімінің негізгі ұстанымы қандай діндегі адам болса да, оған зарар көрсетпеу болып табылады. Ясауи мұрасы мен ілімі – барша мұсылман баласын бірлікке, дін іші тұтастыққа және өзге діндер арасындағы татулық пен толеранттылыққа шақырады. Ясауи – қазақ мемлекеттілігі мен тарихынан ойып орын алған тарихи-саяси, болмыстық, моральдық құндылықтардың мәні болған Ислам деген өркениеттің есігін айқара ашып берген, артына мектеп қалдырған, тұғырлы мұра тастап кеткен тұлға, әулие.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Әшімбаев С. Шындыққа сүйіспеншілік. – Алматы: Жазушы, 1993.
2. Смағұлов Ж. Қазақ әдебиеттану ғылымының тарихы. – Алматы. Қазақ университеті, 1999.
3. Нұрғали Р. Қазақ әдебиетінің алтын ғасыры. Зерттеу. – Астана: Күлтегін, 2000.
4. Сейітов С. Ой керуені. – Алматы: Кітап, 2007.
5. Әбдіманұлы Ө. «Ақтаңдақтар» ақиқатын айтқан // ҚазҰУ Хабаршысы. Филология сериясы. - 1997. - № 9. – Б. 18-26.
6. Әділханова Ж.С. XX ғ. 60-90 жылдарындағы әдебиеттану ғылымы: С. Сейітов зерттеулері. – Алматы: Қазақ университеті, 2014. – 162 б.
7. Аманжолова Д.А. Советское притяжение: историческая литература Республики Казахстан о советском веке // Прошлый век. – 2013. - № 2. – С. 28-35.
8. Мусагулова, А.Б. Қазақстандағы идеологиялық цензура тарихы (XXғасырдың екінші жартысындағы Республика тарихының өзекті мәселелері бойынша). – Алматы: ҚазҰУ, 2014.
9. Каипова Б. История политической цензуры в Казахстане (1929 -1956): автореф. ... канд. ист. наук.: – Астана, 2002.- 30 с.
10. Ерғөбек Қ. Арыстар мен ағыстар (әдебиеттану сын әлемі) төртінші кітап. - Алматы: «Қазығұрт», 2003. - 95 б.
11. Капаева А. Культура и политика (Государственная политика в области культуры в Казахстане во второй половине 1940-1991-гг.). – Алматы: «Атамұра, 2004. – С. 219-220.
12. Қуандық Е.С. Қазақстан тарихы. Кеңес және тәуелсіз Қазақстан дәуірі. – Алматы: «Дәуір», 2009. – 17 б.
13. Забих Ш.А. Публицистическая и журналистская деятельность Алихана Букейханова: Автореф. дис. ... канд. ист. наук. – Алматы, 2002. – 29 с.
14. Мамардашвили М. К. Мысль под занпетом //Вопросы философии.- 1992. - № 4. - С. 110

15. Аймермахер К. Политика и культура при Ленине и Сталине. 1917-1932 гг. – М., 1998. – 465 с.

References:

1. Ashimbaev S. *Shyndykka syjispenshilik*. – Almaty: Zhazushy, 1993.
2. Smagulov Zh. *Kazak adebiattanu gylmynyn tarihy*. – Almaty. Kazak universiteti, 1999.
3. Nurgali R. *Kazak adebietinin altyn gasyry. Zertteu*. – Astana: Kultegin, 2000.
4. Seitov S. *Oi kerueni*. – Almaty: Kitap, 2007.
5. Abdimanuly O. «Aktandaktar» akikatyn aitkan // *KazUY Habarshysy. Filologiya seriyasy*. - 1997. - № 9. – B. 18-26.
6. Adilhanova Zh.S. *XX z. 60-90 zhyldaryndaғы әdebiattanu zylmy: S. Seitov zertteuleri*. – Almaty: Kazk universiteti, 2014. – 162 b.
7. Amanzholova D.A. *Sovetskoe prityazhenie: istoricheskaya literatura Respubliki Kazahstan o sovetskom veke // Proshlyy vek*. – 2013. - № 2. – S. 28-35.
8. Musagulova, A.B. *Kazakstandagy ideologiyalyk cenzura tarihy (XX gasyrdyn ekinshi zharty syndagy Respublika tarihy nin ozekti maseleleri bojynsha)*. – Almaty: KazYU, 2014.
9. Kaipova B. *Istoriya politicheskoy cenzury v Kazahstane (1929 -1956): avtoref. ... kand. ist. nauk.*. – Astana, 2002.- 30 s.
10. Ergobek K. *Arystar men agystar (adebiattanu syn әlemi) tortinshi kitap*. - Almaty: «Kazygurt», 2003. - 95 b.
11. Kapaeva A. *Kul'tura i politika (Gosudarstvennaya politika v oblasti kul'tury v Kazahstane vo vtoroy polovine 1940-1991-gg.)*. – Almaty: «Atamyra, 2004. – S. 219-220.
12. Kuandik E.S. *Kazakstan tarihy. Kenes zhane tauelsiz Kazakstan dauiri*. – Almaty: «Dauir», 2009. – 17 b.
13. Zabih Sh.A. *Publicisticheskaya i zhurnalistskaya deyatel'nost' Alihana Bukejhanova: Avtoref. dis. ... kand. ist. nauk.* – Almaty, 2002. – 29 s.
14. Mamardashvili M. K. *Mysl' pod zapretom //Voprosy filosofii*.- 1992. - № 4. - S. 110
15. Ajmermaher K. *Politika i kul'tura pri Lenine i Staline. 1917-1932 gg.* – Moskva., 1998. – 465 s.